

KRYSTYNA CHAŁAS, *Cierpienie dzieci i młodzieży – aspekty aksjologiczne i dydaktyczne*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2017, ss. 154, ISBN: 978-83-8061-332-4.

DOI: <http://dx.doi.org/10.18290/rped.2018.10.2-11>

„W życie człowieka od narodzin po naturalną śmierć jest «wpisane» cierpienie. Każdy doświadcza go w mniejszym lub większym stopniu” – pisze Krystyna Chałas we wstępie do swojej najnowszej, dopiero co wydanej książki *Cierpienie dzieci i młodzieży – aspekty aksjologiczne i dydaktyczne*. Współcześnie cierpienie, za sprawą mediów, jest coraz bardziej banalizowane, a jego obecność w przestrzeni społecznej rzadko jest pretekstem do ukazania jego egzystencjalno-aksjologicznego wymiaru. Powierzchowność medialnego opisu cierpienia sprawia, że – przeciwstawione kultowi witalności i szczęścia – staje się ono wstydliwym i destruktywnym aspektem ludzkiej egzystencji. Z drugiej jednak strony cierpienie, nie tylko fizyczne, bywa wykorzystywane przez media do pobudzania społecznej wrażliwości na drugiego człowieka. Autorka recenzowanej pracy podjęła się nie tylko pogłębienia obrazu cierpienia, poprzez teoretyczną analizę jego aksjologicznych i pedagogicznych aspektów, lecz także empirycznej analizy wartości cierpienia, w celu – jak to określiła – „nakreślenia wskazówek dydaktycznych dla osób doznających cierpienia, jak również przychodzących w darze cierpiącym dzieciom i młodzieży” (s. 9). W dorobku Pani Profesor Chałas jest to kolejna praca poświęcona aksjologii pedagogicznej.

Praca składa się z czterech rozdziałów, wstępu i podsumowania oraz bogatej bibliografii tematu. Wstęp stanowi wprowadzenie w podjętą problematykę oraz uzasadnienie wyboru tematu, a zarazem służy przedstawieniu metodologicznych założeń pracy. Badania, których celem „[...] było ukazanie rozmiaru i struktury zjawiska cierpienia doświadczanego przez badaną grupę oraz przemian natury aksjologicznej, które dokonały się w ich życiu na skutek cierpienia” (s. 9), zostały przeprowadzone na grupie 170 studentów pedagogiki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, z wykorzystaniem techniki swobodnych wypowiedzi na temat: *Najtrudniejsze cierpienie w moim życiu – jak zmieniło mój „świat” wartości?*

W rozdziale pierwszym zostały przedstawione teoretyczne podstawy cierpienia: pojęcie i ogólna charakterystyka. Odwołując się do filozoficznych i psychologicznych definicji, Autorka zwraca uwagę na dwa rodzaje cierpienia – fizyczne i psychiczne, któremu może towarzyszyć ból, zarówno fizyczny jak i psychiczny; ból, który zarazem sam może być przyczyną cierpienia. Widzi w cierpieniu, podobnie jak autorzy przywoływanych przez nią prac, nie tylko przykre, traumatyczne doznanie, lecz także doświadczenie kształtujące stosunek jednostki do sensu własnej egzystencji. W ujęciu holistycznym cierpienie ma charakter egzystencjalny, bowiem towarzyszy człowieko-

wi w różnych sytuacjach życiowych, wielowymiarowy i wieloaspektowy, może być destruktywne, ale też rozwojowe w zakresie osobowości i duchowości. Jest – jak pisze cytowany w pracy W. Okła – „złożonym doświadczeniem poznawczo-emocjonalnym, obejmującym stany fizjologiczne, psychiczne i duchowe. [...] Obejmuje całe wnętrze człowieka, jego osobowość” (s. 16). Aksjologiczny i pedagogiczny (rozwojowy) wymiar cierpienia wyraża się w odkrywaniu własnego „ja”, odnajdywaniu na nowo sensu swojego życia, jedności z otaczającym światem. Bowiem cierpienie nie powinno prowadzić do zatracania się w sobie, osamotnienia, postrzegania bezsensowności istnienia i życia oraz izolacji od otaczającego świata.

Chrześcijański sens cierpienia, którego podstawę stanowi koncepcja człowieka jako jednostki cielesno-duchowej, ma charakter osobowy, duchowy, ponadbiologiczny i wiąże się z jednej strony z negatywnym, pasywnym przeżyciem emocjonalnym, z drugiej zaś z wolitywną, aktywną, a także poznawczo-umysłową odpowiedzią człowieka na to przeżycie i wywołujące je zło. Sens cierpienia zawiera się w istocie wiary chrześcijańskiej, w miłości Boga do człowieka, w historii życia Chrystusa. W przeżywaniu cierpienia istotne znaczenie – pisze Autorka – ma wiara w Boga: w bólu cierpienia relacja z Bogiem jest gwarancją wygenerowania aksjologicznego wymiaru cierpienia. Zatem cierpienie nie może być i nie jest tylko złem, powinno być i jest przeżyciem prowadzącym do dobrego: do doskonalenia człowieka w człowieku, wzmacniania wiary, uwrażliwiania się na drugiego człowieka. Przejawem owej wrażliwości jest cierpienie zastępcze, polegające na współodczuwaniu i współdzieleniu cierpienia drugiego człowieka, na zbliżeniu się ludzi do siebie, pogłębieniu więzi społecznych. Chrześcijańska postawa wobec cierpienia – zdaniem K. Chałas – polega między innymi na dobrowolnym przyjęciu cierpienia, łączeniu doświadczenia cierpienia z cierpieniem Chrystusa, traktowaniu cierpienia jako czynnika duchowego rozwoju, jako szansy uświęcenia siebie.

Kontynuując rozważania teoretyczne nad cierpieniem, Autorka wskazuje na podstawowe jego źródła. Za S. Rosikiem zalicza do nich czynniki wewnętrzne, takie jak między innymi świadomość niedoskonałości własnej kondycji oraz utratę wielkiej i doniosłej dla człowieka wartości, a także lęk o los, jaki czeka nas po śmierci. Czynniki zewnętrznymi zaś mogą być choroby, patologie, manipulacje, zagrożenia wolności i godności, starość, zetknięcie się z umieraniem i śmiercią, ale też los, przypadek, inni ludzie, sam człowiek. Powodują one, obok wymienionych już cierpień fizycznych i psychicznych, także cierpienie moralne, społeczne, duchowe i wiele innych. Postawy wobec cierpienia, głównie związane z chorobą, obejmują pięć faz zachowań: od wewnętrznej izolacji, poprzez bunt i izolację, targowanie się, depresję aż do pogodzenia się z zaistniałą sytuacją (s. 43). Uwarunkowane są one czynnikami osobowościowymi, społeczno-kulturowymi i religijnymi. Ważną rolę w kształtowaniu postaw wobec cierpienia odgrywa, z pedagogicznego punktu widzenia, przyczyna cierpienia i zrozumienie jego sensu. Wydaje się, że są to podstawowe zadania pedagogiczne: poznanie przyczyny cierpienia pomaga w zrozumieniu jego sensu, sprzyja

kształtowaniu pozytywnych postaw wobec cierpienia. Ogromną rolę w tym dziele może odegrać także religia: wiara i eschatologiczne pojmowanie cierpienia pozwalają odnaleźć jego sens i znaczenie. Autorka wskazuje na ogromną rolę wychowania moralnego w kształtowaniu postaw wobec cierpienia, szczególnie w nabywaniu przez dzieci i młodzież dojrzałości emocjonalnej, etyczno-moralnej i religijnej. Specyfika cierpienia dzieci i młodzieży (poza cierpieniem w wyniku choroby), polega na jego źródłach – zdaniem cytowanego przez Autorkę K. Dudy – tkwiących w nieakceptowaniu swojego ciała, nieakceptowaniu ich ciała przez innych oraz nieakceptowaniu istnienia w ogóle (s. 27-28). K. Chałas zwraca także uwagę na źródła cierpienia tkwiące w środowisku rodzinnym (konflikty, kryzys ojcostwa i macierzyństwa, przemoc i agresja, rozwody, niewierność) i środowisku szkolnym (krzywda, niesprawiedliwość, ograniczenie wolności, przemoc i agresja), prowadzące do poczucia bezsilności, osamotnienia, braku poczucia bezpieczeństwa, alienacji.

W rozdziale drugim, zatytułowanym: *Aksjologiczny wymiar cierpienia*, Autorka wyróżniła trzy jego wymiary: (1) wymiar osobowościowy, wyrażający się w odkrywaniu w sobie człowieka posiadającego cechy odwagi, cierpliwości, poczucia godności, prostoty, poczucia realizmu; (2) wymiar społeczny, wyrażający się w zbliżeniu ludzi do siebie, pogłębieniu więzi społecznych, likwidacji podziałów, wzajemnych urazów; (3) wymiar aksjologicznych zmian strukturalnych, wyrażający się w zmianie hierarchii wartości (s. 65). Cierpienie jako wartość pełni w życiu człowieka wiele funkcji: poznawczą, integrującą, wyzwalającą podmiotową aktywność. „Wzywa do urzeczywistnienia wartości witalnych, stwarza szansę urzeczywistnienia wartości poznawczych i społeczno-moralnych, w tym głównie dobroci, solidarności, pokory, współczucia, wspólnoty, buduje nowy wymiar kultury – kultury człowieka cierpiącego” (s. 72).

Z wyników badań empirycznych, zawartych w rozdziale trzecim, zatytułowanym *Cierpienie badanej młodzieży i jego implikacje aksjologiczne*, wyłania się swoista hierarchia źródeł, przyczyn i sytuacji powodujących cierpienie badanych. Na pierwszym miejscu lokuje się śmierć bliskiej osoby (22,3% wskazań), na drugim choroba bliskiej osoby (16,5% wskazań), na trzecim zawód miłosny (14,1% wskazań). Na dalszych miejscach znalazły się, analizowane przez Autorkę, cierpienia fizyczne, cierpienia spowodowane przemocą ze strony rówieśników i zranienie przez inne osoby, choroba własna i cierpienia wielostronne. O ile cierpienie z powodu śmierci lub choroby bliskiej osoby jest czymś naturalnym i zrozumiałym, znajdującym uzasadnienie zarówno w indywidualnym, jak i społecznym odbiorze, o tyle wysokie, trzecie miejsce cierpienia z powodu zawodu miłosnego znajduje uzasadnienie w młodym wieku badanych. Przeprowadzona przez Autorkę analiza swobodnych wypowiedzi badanych (głównie młodych kobiet oraz 3 mężczyzn) wskazuje, że każda z wymienionych przez nich sytuacji (źródeł cierpienia) stała się czynnikiem zmiany postaw. I tak na przykład śmierć bliskiej osoby spowodowała ugruntowanie wartości religijnych, wartości drugiej osoby i szacunku do niej oraz wartości życia. Choroba bliskiej osoby zwiększy-

ła wrażliwość na problemy innych, wywołała refleksję nad sobą i własnym życiem, uświadomiła wartość rodziny. Cierpienie z powodu zawodu miłosnego z jednej strony wyzwoliło gniew, lęk, złość i rozpacz, z drugiej zaś wzmocniło wewnętrzną siłę i mobilizację, podniosło własną samoocenę i uznanie wartości siebie oraz uodporniło na porażki. Cierpienie fizyczne przyczyniło się do wzmocnienia psychicznego, zwiększenia samodzielności, otwartości na innych, a także ostrożności. Przemoc ze strony rówieśników i zranienie przez inne osoby obok zamknięcia się w sobie, braku zaufania do innych czy lęku wzmocniło siłę wewnętrzną, odporność na zło, niezależność, samodzielność. To tylko niektóre przykłady wpływu cierpienia na postawy i wartości młodzieży. Do zapoznania się z innymi odsyłam do recenzowanej pracy.

Niewątpliwą wartością książki jest nie tylko uzasadnienie teorii wynikami badań empirycznych, popartymi bogatym materiałem w postaci wypowiedzi badanych, lecz także zaproponowana przez Autorkę pedagogia cierpienia (taki tytuł nosi czwarty rozdział pracy), rozumiana jako „paradygmat pomocy cierpiącemu młodemu człowiekowi, łączący teoretyczne podstawy pomocy w cierpieniu, praktyczne wskazania wychowawczo-dydaktyczne oraz badawczą analizę sytuacji, w której młody człowiek doświadcza cierpienia i analizę jego skutków” (s. 119). Na tę pedagogię składają się antropologiczne podstawy pomocy w cierpieniu, opisujące osobę ludzką poprzez przysługującą jej i określającą ją godność, rozumność i mądrość, wolność i odpowiedzialność oraz transcendencja. Pedagogia cierpienia obejmuje: pomoc cierpiącemu opartą na zasadach holistycznej pomocy, integralnego podejścia do osoby oraz integracji społecznej; samopomoc cierpiących młodych ludzi poprzez zmobilizowanie wszystkich sił wewnętrznych, kształtowanie w sobie umiejętności do akceptacji sytuacji i znoszenia cierpienia oraz integrowanie cierpienia ze sferą duchową. Rodzinie Autorka zaleca obdarowywanie dziecka miłością, szacunkiem i czcią, zaś nauczycielom–wychowawcom: dbałość o rozwój duchowy wychowanka, wspomaganie wychowanków w rozumieniu sensu cierpienia i jego wartości w aspekcie wiary chrześcijańskiej, wspomaganie w pokonywaniu cierpienia oraz organizowanie mikrośrodowiska społecznego rówieśników (grupy koleżeńskiej), przychodzącego z pomocą w sytuacji doświadczanego cierpienia. W podsumowaniu wskazuje K. Chałas na deklarowane przez badanych zaangażowanie religijne powodujące lepszą percepcję wsparcia społecznego, które zwrótnie umożliwia lepsze przystosowanie do sytuacji cierpienia.

W społecznym odbiorze cierpienie dzieci i młodzieży, szczególnie poza chorobą, bywa postrzegane jako fanaberia, słabość psychiczna, nadwrażliwość. Wbrew deklaracjom dorośli wychowawcy często odmawiają dzieciom i młodzieży prawa do podmiotowości, godności, wolności, niezależności itp. Ich starania o dobrostan dzieci i młodzieży nie obejmują troski o wsparcie i pomoc w przeżywaniu sytuacji i zdarzeń rodzących cierpienia psychiczne czy duchowe. W zasadzie tylko cierpienia fizyczne aktywizują dorosłych i motywują do przeciwdziałania cierpieniu lub wspierania w jego przeżywaniu. Praca Profesor K. Chałas uświadamia, że życie niesie ze sobą wiele sytuacji i zdarzeń mogących być przyczyną cierpienia dzieci i młodzieży, że sposób

jego przeżywania niewiele różni się od sposobu przeżywania cierpienia przez dorosłych. Przypomina, że egzystencja ludzka obejmuje całe życie człowieka, a nie tylko najdłuższą jego część – dorosłość. Stawia osobom odpowiedzialnym za wychowanie młodych pokoleń konkretne zadania w zakresie kształtowania postaw wobec cierpienia i dostrzegania w nim wartości pozytywnych. Mimo że książka, jak mierniam, adresowana jest głównie do profesjonalnych i nieprofesjonalnych wychowawców, można ją polecić każdemu, dla kogo ważne jest dobro drugiego człowieka.

Janusz Tomiło

Zakład Historii Oświaty i Wychowania oraz Teorii Kształcenia
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
Filia w Piotrkowie Trybunalskim
jotpete@gazeta.pl

Ks. Krzysztof PODSTAWKA, *Młodzież szkolna wobec wartości moralnych*, t. I: *Wartości moralne w stylach życia młodzieży*, Lublin: Polihymnia 2017, ss. 328, ISBN 978-83-7847-460-9.

DOI: <http://dx.doi.org/10.18290/rped.2018.10.2-12>

Ks. dr Krzysztof Podstawka zajmuje się w działalności naukowej problematyką urzeczywistniania wartości moralnych. Doktorat z nauk społecznych w zakresie pedagogiki uzyskał na podstawie rozprawy doktorskiej „Wartości moralne w stylach i planach życiowych młodzieży szkół ponadgimnazjalnych na Lubelszczyźnie”.

Pierwszy tom serii *Młodzież szkolna wobec wartości moralnych*, zatytułowany *Wartości moralne w stylach życia młodzieży* zawiera charakterystykę urzeczywistniania wartości moralnych w stylach życia prezentowanych przez młodzież ponadgimnazjalną. W rozdziale pierwszym, noszącym tytuł *Wartości moralne w życiu młodzieży*, zostało wyczerpująco omówione zagadnienie wartości z uwzględnieniem wartości moralnych, ich funkcji w edukacji, jak również została przedstawiona charakterystyka rozwoju moralnego młodzieży ponadgimnazjalnej. W rozdziale drugim, pt. *Aksjologiczne podstawy budowania aktualnych stylów życia młodzieży*, dokonano eksplikacji pojęć związanych ze stylem życia i przedstawiono typologię stylów życia w kontekście urzeczywistnianych wartości. Rozdział trzeci, *Podstawy metodologiczne własnych badań empirycznych*, zawiera opis metodologii badań własnych dotyczących omawianego obszaru, zaś w rozdziale czwartym, noszącym tytuł *Miejsce i funkcje urzeczywistnianych wartości moralnych w stylach życia badanej młodzieży w świetle wyników własnych badań empirycznych*, zostały zaprezentowane wyniki tych badań. Całość opracowania zamyka syntetyczne podsumowanie uzyskanych rezultatów badań empirycznych oraz obszerna bibliografia.

Celem zaprezentowanych badań była analiza i opis struktur hierarchicznych deklarowanych wartości moralnych, warunkujących style życia badanej młodzieży, ukaza-